

**БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ**

Томаш Будаи

БАЛКАНСКАТА ПОЛИТИКА НА АВСТРО-УНГАРИЯ 1897-1906

АВТОРЕФЕРАТ

НА ДИСЕРТАЦИЯ ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН
„ДОКТОР”

Научен ръководител: акад. Георги Марков

СОФИЯ, 2022

Дисертационният труд се състои от текст и приложения. Съдържанието включва увод, предговор, три глави, заключение и библиография. Приложенията включват 4 карти и 6 таблици.

Дисертацията е обсъдена и предложена за защита на заседание на семинар от разширен състав на секция „История на света и международните отношения в ново и най-ново време“ в Института за исторически изследвания при Българската академия на науките на 7 март 2022 г. Обем: 367 страници. Публикувани извори (документи, дневници, спомени, карти и др.): 90 заглавия на латиница и 44 заглавия на кирилица. Общо: 134 заглавия. Литература: 402 заглавия на латиница, 214 заглавия на кирилица и едно заглавие на гръцки език Общо: 617 заглавия.

Материалите по процедурата в съответствие със Закона за развитието на академичния състав са на разположение в секретариата на Института за Исторически изследвания при БАН.

Предмет на изследването и актуалност на темата

Настоящата дисертация разглежда процеса на формирането на новия външнополитически курс на Австро-Унгария на Балканите и неговото провеждане в рамките на 1897-1906 г. Направен е опит за задълбочен анализ на факторите, които водят до налагането на австро-руското сътрудничество на полуострова, с който надделява династическия консерватизъм във виенската дипломация през разглеждания времеви участък от близо едно десетилетие. Този период от австро-унгарската балканска политика досега не е разглеждан самостоятелно в българската и е слабо изследван и в чуждестранната историография. Той съвпада с важен момент от българската история, а именно кулминационната точка на българското национално-освободително движение в Македония и Одринска Тракия. Правилното интерпретиране на събитията на Балканите в края на XIX и в началото на XX в. помага за разбирането на такива по-късни събития, каквито са анексирането на Босна и Херцеговина, обявяването на българската независимост, избухването на балканските войни и Първата световна война.

Надали има по-актуална тема в днешно време от балканската политика на една империя, която е западна по дух и култура, но източна по название. Бидейки пресечна точка между Запада и Изтока, нейната история неслучайно е предмет на постоянен интерес. Парадоксално, но тя губи това свое наименование след компромиса с унгарците през 1867 г., когато империята се преобразува в дуалистично държавно формирование, но тази промяна ще напомни за стари исторически връзки и ще събуди нови политически и икономически стремежи. Стартирането на държавническото развитие на

балканските страни и техните дипломатически взаимоотношения в ново време са тясно свързани с балканската политика на Монархията. Тя е само една част, един компонент от съществуващия тогава сложен и трудноразрешим Източен въпрос. Той възниква трайно след Карловацкия от 1699 г. и Пожаревацкия мирен договор от 1718 г., след които Османската империя за първи път губи територии в полза на Австрия, Венеция, Полско-литовската държава (Жечпосполита) и Русия и след дълго време на експанзия, вследствие на своя упадък, минава в постепенно и продължително отстъпване на своите позиции в Европа. Източният въпрос се състои от три главни компонента: 1. Упадъкът на Османската империя, 2. Национално-освободителните борби на балканските народи и 3. Интересите и политиката на Великите сили.

Географски и хронологичен обхват на дисертационния труд

Австро-унгарското помирение през 1867 г. цели да върне и подсили имунитета на централноевропейската велика сила. След успешното осъществяване на обединението на Германия под скиптъра на пруския крал, станал германски император през 1871 г., Виена е изтласкана от немскоезичния свят. На юг единна Италия е геополитическа бариера за нея, а на изток Русия запълва непоклатимо огромна част от евразийското пространство. Неминуемо, всичко това води Австро-Унгария окончателно да насочи вниманието си към Балканите. Австрийският император, коронован и за унгарски крал, не страда от липса на исторически контакти с Европейския югоизток. Към дългия списък от австро-турски войни следва да се добавят и балканските домогвания на Кралство Унгария през средновековието и васалното положение на Трансилванското княжество

спрямо Османската империя в по-ново време. След Берлинския конгрес, през 1878 г. Дунавската монархия окупира Босна и Херцеговина и Новопазарския санджак, с което трайно стъпва на полуострова. Във времето на колониалния империализъм този ограничен географски фокус на хабсбургската външна политика бавно, но сигурно превръща Балканите в „австрийската Индия“. Това концентрирано внимание постига своите резултати. След успешна икономическа експанзия и благоприятното за Виена разрешаване на Българската криза от 1885-1886 г., следва едно от най-успешните десетилетия на австро-унгарската балканска политика в периода 1886-1896 г. Утвърждаването на Будапеща като втори политически център в империята допринася за вливането на свежа унгарска кръв във външнополитическия ѝ импулс, което придава необходимия темперамент и нова сила на австро-унгарската дипломация в югоизточна посока. Това е времето, когато влиянието на двуединната монархия на полуострова е почти неограничено и външният министър граф Густав Калноки, възторжено говори за своя „български триумф“ на полуострова.

Следващата декада е време на австро-руско сътрудничество по балканските дела. Ясно очертаният географски обхват на дисертацията са именно балканските перипетии на австро-унгарската дипломация. Наред с географския фокус ясно очертана е и хронологичната рамка на изследването. Тя стартира с австро-руското споразумение за Балканите от месец април 1897 г. в Петербург, което бележи начало на новия външнополитически курс на Виена и завършва през октомври 1906 г. с оттеглянето на министъра на външните работи на Монархията, граф Агенор Голуховски от неговия пост. Избраният период реално маркира близо една декада от балканската политика на Монархията, през което време тя се характеризира с

непроменящ се курс във външната си политика, ръководена през целия разглеждан период от един външен министър, в лицето на полския аристократ Голуховски.

Цели и задачи на изследването

Основна задача на настоящия дисертационен труд е да проучи един важен етап от балканската политика на Австро-Унгария в периода между 1897-1906 г., представяйки всички съществени обстоятелства и събития, които са повлияли върху стратегическите решения при определянето на нейните насоки. За постигането на поставените цели настоящият текст си поставя следните задачи:

- Да се посочи накратко връзката на Хабсбургите и кралство Унгария с Балканите в миналото и да се разгледат причините за трайното насочване вниманието на австро-унгарската външна политика към Европейския югоизток.
- Да даде научен отговор какви събития бележат годините 1897-1906 г. и да разкрие взаимовръзката между тях на фона на разглежданата тема.
- Да се проследят по-подробно отделни въпроси свързани с изследваната проблематика. Тяхното представяне не е самоцелно. Търсят се причините и взаимовръзките, отчитат се интересите на големите държави и стремленията на малките. Разглеждането на балканската политика на Виена без поставянето ѝ на фона на световните, но най-вече на

общоевропейските и балканските събития е невъзможно. Много от разглежданите въпроси са познати, но е направен опит за тяхното детайлизиране и прецизиране от гледна точка на изследваната тема, като те са обогатени с някои нови архивни източници, вмъкнати са акценти и нови тълкувания.

- Да се представи личността и направи характеристика на някои ключови фигури, определящи насоките на австро-унгарската външна политика съгласно съвременните тенденции в историографията: на общия външен министър на Монархията граф Агенор Голуховски, на политика и учения Лайош Талоци. Представени са кратки биографични данни или важни моменти от живота на някои от най-добрите балкански специалисти на Балхауз.
- Да се направи анализ на балканската политика на Австро-Унгария по време на австро-руското сътрудничество на Балканите 1897-1906 г. на базата на стари и нови историческите изследвания, документи от български и чуждестранни архивохранилища, както и на някои публикувани сборници от документи. Да се акцентира върху ключовата роля на албанския фактор, станал решаващ при балканските действия на Монархията през разглеждания период. Да се разкрие решаващата роля на Австро-Унгария в определянето на съдбата на Македония.

- Да се илюстрира ролята на Будапеща като втори по значимост политически център в империята. Да се очертае нейното влияние при формирането на вътрешнополитическите процеси и определянето на външнополитическите акценти на двуединната монархия.
- Да се посочи влиянието на Германия в политически и икономически план върху външната политика на Австро-Унгария. Да се осветли ролята на Берлин относно оръязването на перспективите и стесняването на хоризонта на действие на Виена в международен план, което отнема в голяма степен маневреността на австроунгарската дипломация и силно намалява възможностите ѝ да отстоява външнополитически си интереси.
- Да се очертае значимостта на икономическото развитие и националната хомогенност за постигането на външнополитическа ефективност на определена Велика сила в епохата на късния империализъм. Разглеждане на Дунавската монархия съгласно тези важни критерии, влияещи директно върху реализирането на външнополитическите ѝ цели.

Структура на дисертационния труд

Дисертационният труд се състои от предговор, увод, изложение, заключение и библиография. В разработката са поместени 4 карти и 5 таблици. Предговорът представя предмета и актуалността на изследването, географските и хронологически рамки, цели и задачи, структура и методите

на дисертационния труд. Също така са включени и преглед на използваните документи и е направен кратък историографски преглед. Представени са и основните тези и приносите на дисертацията. Уводът представлява въведение в проблематиката и запознаване с предисторията на разглеждания период.

Изложението е разделено на три основни глави. Първа глава е със заглавие „Австро-руско споразумение за Балканите (1897)“ и е съставена от три подглави. Тя има въвеждащ характер. Представена е личността на новия министър на външните работи на Монархията граф Агенор Голуховски. Разгледани са причините, които карат австрийския император Франц Йосиф I Хабсбург-Лотаринг да избере него за нов ръководител на австро-унгарската дипломация. Очертани са изпитанията, пред които е изправена австро-унгарската външна политика на фона на бушуващата Източна криза, довела отново до възникването на ред сложни и трудноразрешими въпроси. Коментира се опасността от възможен рязък завой в руската външна политика в края на 1896 г., застрашаващ съществуващото статукво на Балканите. Описват се обстоятелствата, при които е постигнато австро-руското споразумение и причините, които карат англофила Голуховски да си сътрудничи с Русия за опазване на съществуващото положение в Европейския югоизток, поставяйки началото на нов курс във външната политика на Австро-Унгария, продължил до края на неговото министерско управление. Подробно е разгледан опитът на Балхауз да постигне по-конкретни договорености с Петербург относно Балканите. Описано е какво влияние има австро-руското съглашение върху външнополитическия имидж на Монархията и какви последствия има то за вътрешнополитическия ѝ живот.

Втората глава озаглавена „Споразумението в действие (1897-1902)“ изследва първия етап от балканската политика на Австро-Унгария през разглеждания период. Тя е разделена на четири части. Първата подглава е посветена на продължаващия задочен сблъсък на Балканите между Виена и С. Петербург. Балхауз е сериозно притеснен от силните позиции на Русия в София, Белград и Цетине. Двете империи си разменят взаимни упреци и по време на Критската криза. В този контекст е отбелязано, че независимо от новия алианс, съпътстван от съвместните декларации и общи дипломатически действия, незримото недоверие и съперничество между двете европейски сили на Балканите продължава.

Най-обемна е втора подглава, която представя един много важен и ключов момент в определянето акцента на балканската политика на Австро-Унгария през разглеждания период – приемането и осъществяването на меморандума за Албания. Под натиска на събитията между 17 ноември и 23 декември 1896 г. във Виена се провеждат три тайни конференции под председателството на граф Голуховски с цел обсъждането и изготвянето на един документ получил заглавието „Меморандум за Албания“, който очертава плана за действие за провеждане на активни политики на интервенция в албанските земи. На съвещанието присъстват най-добрите познавачи на Източния въпрос и Балканите и по-специално експерти по албанския въпрос в Балхауз както и вещи по темата лица извън ведомството. Всички участници стигат до заключението, че институциите на културния протекторат трябва да се използват и за политически цели като се подпомогне и насърчи националното пробуждане на албанците. По този начин Виена не пренебрегва, а напротив засилва католическата пропаганда сред мюсюлмани и православни в Западните Балкани, но новата стратегия

цели привличането и на албанците мюсюлмани към каузата за подпомагането на образуването на албанската нация, без неотменимо да е необходимо тяхното покатоличване. Обръщайки се към науката и културата, австро-унгарската дипломатическа ковачница на нови национални самосъзнания, използва нов инструментариум за постигането на тази цел. Съчиняването на анонимно написана история на албанците в романтичен стил, която цели събуждането на чувство за обща принадлежност между католици, мюсюлмани или православни, както и усилията за сътворяването на обща албанска азбука и публикуване на албански печатни издания на различни езици, целят при неудържими промени на полуострова, да създадат стабилна демографска опора на австро-унгарското влияние на Балканите. Подчертава се изключителната роля на Калай и най-вече на учения и политика Талоци за реализирането на поставените цели, в екип с добре подготвената и подробно инструктирана за това консулска мрежа. На тази конференцията Италия категорично е идентифицирана като опасен конкурент на Дунавската Монархия в Западните Балкани. Албанолюзите дипломати са наясно с нейните исторически предимства в региона и живата връзка със съплеменниците им от арбанашките общности в Южна Италия и Сицилия, затова двуединната монархия решава да стартира пилотен проект за изграждането на собствена албанска диаспора. Проектът „*Борго Ерицо*“ не може да запълни пропастта, който например преодолява естествения мост между албанци и арбанаши, но той си има своето значение и успехи в албанската програма на Балхауз. Използвайки и най-новите проучвания на български, унгарски и др. чуждестранни автори, дават се ценни сведения за причината на този нов приоритет във австро-унгарската дипломация. Отделено е внимание на разписания план за действие по тази албанска

програма, при осъществяването ѝ на която се стига до първия сериозен задочен сблъсък между двете съюзнички в района на Новопазарския санджак и Косово. В тази подглава за Талоци и някои дипломати са дадени интересни биографични данни.

В третата част на втора глава акцентът пада върху Македония и премеждията на българското национално-освободително движение в областта. Тези борби остават без сериозна подкрепа от страна на Великите сили, за разлика от домогванията на другите националности в региона. Коментират се българо-сръбските противоречия в Северна Македония на фона на толерираната от Русия сръбска пропаганда в областта и се разглежда отношението на Дунавската Монархия към изострения спор. Последната подглава е посветена на ключовото значение на Румъния в балканската политика на Виена и мястото ѝ в политиката на Двойния съюз. Разкриват се целите на официален Букурещ в Европейска Турция и позицията и влиянието на Виена в тяхното формиране. Описани са опитите на Виена за създаване на румънско-гръцки съюз в противовес на евентуални по-тесни контакти между южнославянските държави.

Третата глава на разработката е титулувана „Австро-руско единодействие на Балканите (1903-1906)“. Тя проследява втория етап от балканската политика на Монархията за разглеждания период, характеризира се с австро-унгарско превъзходство в рамките на съглашението с Русия. Тя също съдържа четири подглави. В първата част бурните събития в Македония по време на Горноджумайското въстание и Илинденско-Преображенската епопея са обозначени като вододел между двете фази на австро-руското сътрудничество на Балканите, като са описани

събитията на базата на богат изворов материал. Констатирано е, че тези изпитания са довели не до разрыв, а до заздравяване на австро-руското сътрудничество.

Втората подглава е посветена на печално известните „Февруарски реформи“ и Мюрцщегска реформена програма. Проследява се хода на сърцевината на втория етап от сътрудничеството между Виена и Петербург на Балканите. Анализират се обстоятелствата, които допринасят за австро-унгарския превес през това време. Обясняват се причините, поради които Монархията има силен интерес от успеха на реформената програма. В третата част на последната трета глава е подчертано значението на икономическия и националния фактор за успешното реализиране на външнополитическите цели на държавите в ново време. Установено е, че в икономическо отношение Австро-Унгария е нещо като средна сила със съществени различия в развитието между двете си половини, а в сравнение с водещите западни сили най-разнородна в етнически аспект. Направен е изводът, че в настъпилото време на бурно индустриално развитие и силни държавотворчески национални движения тези характеристики възпрепятстват двуединната монархия да се нареди на „европейската шахматната дъска“ сред силните на деня. Тези фактори са причина и за непрестанни вътрешнополитически борби и кризи в Монархията, които допълнително допринасят за отслабването на нейното външнополитическо значение. Тази констатация е причината тази подглава да бъде поставен на това място като предпоследна част на последната трета глава на дисертацията. С това авторът цели да подчертае някои от основните причини, които маргинализират ролята на Двуединната монархия в международните отношения и я тласкат трайно към пропастта на нейната кончина. В

последната подглава е илюстрирано началото на този процес на фона на Първата мароканска криза от 1905-1906 г., където все по-осезаемата се очертава подвластната роля на Виена спрямо Берлин, в рамките на Двойния съюз. Тази ангажираща обвързаност съдържа зависимост, предвещаваща „началото на края“ на тази някога могъща централноевропейска сила, тенденция затвърдила се по време на Анексионната криза, буреносен катализатор на балканските войни, приключила с края на Първата световна война.

В заглавието на дисертацията фигурират Балканите, но съдържанието и главите се ръководят по австро-руското съглашение. Това на пръв поглед странно противоречие намира лесно обяснение с предмета на споразумението между двете империи, а именно запазване на статуквото в Европейския югоизток. Проследяването на балканската политика на Австро-Унгария за периода 1897-1906 г. разбира се е невъзможно без то да бъде поставено на фона на международните съюзи, касаещи световните и по-специално европейските и регионални събития. Поради същата причината редом с естеството на австро-руското партньорство е отделено по-специално внимание на Германия. Политическата и икономическа мощ на „големия брат“, подхранващи нейните световни амбиции, силно влияят върху диапазона на действие на Дунавската Монархия както на континента, така и на полуострова. Разделението на австро-руското сътрудничество на два етапа на изследваното десетилетие е заимствано от Ф. Р. Бридж с тази разлика, че английският автор разглежда и трети период на това коопериране - от 1906

до 1908 г., когато настъпва фактическият му край, но хронологическата граница на дисертацията не се простира до тези години.¹

Методи на изследването

В дисертацията са използвани исторически метод, анализ и синтез, сравнение и обобщение. Историческият метод е основен за изследванията по история, той се базира на ползваните документи и историческа литература и има за задача да постави изследваната тема в дадена хронологическа рамка, за да се проследи определено събитие, което съответно има за цел сглобяване на картината от миналото. Методът на анализ и синтез способства за разделянето на разглежданата тема на отделни части, които първо да се анализират, а впоследствие обобщят в цялостно заключение. Методът на сравнението е използван най-вече за съпоставяне на разглеждания период с други периоди на австро-унгарската външна политика или на политиката на други Велики сили спрямо Балканите за същия период. Методът на обобщаване е използван, за да се направят изводи на базата на преход от частното към общото.

В изложението е използван предимно хронологичен подход като в определени части има елементи на тематичното представяне на проблематиката. Причина за това е специфичният характер на темата, което изисква анализа на едни и същи събития от многобройни гледни точки.

¹ Bridge, F. R. From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Hungary 1866-1914, London - Boston 1972., p.231, 257, 288.

Тези на дисертационния труд

По-голямата част от специалистите, занимаващи се с балканската политика на Австро-Унгария или засягащи характера на нейната външната политика през разглеждания период са съгласни, че тя губи инерцията си от времето на Андраши и Калноки. В тази връзка могат да се направят няколко основни твърдения:

- Външнополитическият курс на Монархията в периода 1897-1906 г. по своя характер е династически-консервативен. Българо-руското помирение в разгара на Източната криза (1894-1898 г.) бележи знакова загуба от позициите на Виена на Балканите. Арменските, македонските и критските събития, както и отслабването на австро-унгарското влияние в Сърбия и силните позиции на Петербург в Цетине, налагат по-предпазлива външна политика на полуострова. При застрашителното стесняване на австро-унгарската сфера на влияние на Балканите и опасността от разпадането на Османската империя, за Виена тактически е по-разумно да запази съществуващото положение. Голуховски е принуден да действа в тази насока, дори когато Англия, надеждният съюзник от миналото вече не е гарант за това, а вечният ѝ съперник Русия е тази, която е готова да консервира под „стъклен похлупак“ статуквото на Балканите и поради далекоазиатските си планове, не желае демонтирането на турската власт в Европейския югоизток. В голяма степен двустранните австро-руски отношения са провокирани от определени действия на балканските държави, което

важи както при създаването, така и по време на действието на австро-руското споразумение.

- Австро-руското споразумение не е самоцел на австро-унгарската дипломация, а средство за постигане на целите ѝ, а в случая те са запазване на статуквото или в най-лошия случай минимизиране на загубите при вече настъпилите промени. В подкрепа на това е фактът, че независимо от разбирателството между Виена и Петербург, взаимните съмнения и прикритото съревнование остават, нещо повече те прерастват в задочен сблъсък. Първият е заради албано-сръбския антагонизъм в района на Косово и Новопазарския санджак, а причина за другия е пламналият българо-румънски конфликт покрай аферата Фитовски и Михайляну, зад които наднича българо-румънското противопоставяне в Македония.
- През разглеждания период не отслабва ролята на втория политически център на империята Будапеща. Напротив, унгарците консолидират вътрешните си сили (особено по време на правителството на Банфи) в рамките на своята държава и въпреки силните вътрешнополитически противоречия с Виена, дават сериозен тласък на имперските амбиции в сферата на културата, науката и икономиката на Балканите. Особено силно това се очертава при налагането и реализирането на албанската програма, където те прилагат и натрупания от видни техни политици (Калай, Талоци и др.) опит в Босна и Херцеговина.
- След австро-руското съглашение австро-унгарската дипломация не тръгва по пътя на пасивното съхранение на статуквото, а изработва собствена „албанска програма“, чиято основна цел е да подготви

двудеинната монархия за бъдещото изтласкване на Турция от Балканите. Виена постига сериозен успех с албанската си политика и заради богатия инструментариум, който използва при нейното осъществяване.

- Монархията прави опит за изграждане на един румънско-гръцки съюз на антиюжнославянска основа. Тези нейни усилия обаче завършват с фиаско, най-вече заради противоположните интереси на двете страни в Епир, Тесалия и Македония. Въпреки този неуспех геополитическото разположение на Румъния я прави желан съюзник за Дунавската монархия и Букурещ остава единственият сигурен партньор за Виена на Балканите, независимо от съществуващите австро-румънски разногласия във Буковина и още по-тежките противоречия с Будапеща в Трансилвания.
- Германската съюзническа прегръдка за Виена се оказва нож с две остриета. От една страна в ерата на зрелия империализъм тя се удобна за вграждане на австро-унгарските балкански интереси в световните планове на германския райх, но от друга страна тя се оказва фатална. В много случаи немската закрила прераства в пречка за пълноценното реализиране на австро-унгарските външнополитически интереси на Балканите. Ярък пример за това е неосъщественният проект на новопазарската железница, за който Виена не успява да получи финансова и политическа подкрепа от Берлин. Този задушавач ефект от съюза с Берлин проличава най-очевидно в края на разглежданото десетилетие, по времето на Първата мароканска криза, когато Виена показно е принизена от Берлин да играе ролята на „брилянтен

секундант“ в защита на германските интереси. Англия на нея все повече гледа като на сила, на която Берлин отрежда овладяването на левантийската търговия, а това я обрича да бъде окачествявана като форпост на германските кроежи на Балканите и в Изтока. Тази обвързаност ще предопредели началото на очертаващия се крах на Монархията, в сблъсъка на световните колониални сили.

- Австро-руското разбирателство от 1897 г. освен запазването на статуквото на Балканите, има и вторични резонанси, които имат положителен ефект за Виена. Съглашението временно стабилизира и дори издига авторитета на Монархията в международен план, респектира вътрешнополитическите центробежни сили в самата империя и не на последно място ѝ дава преднина спрямо засилващата се конкуренция на Италия, в района на Западните Балкани. Съглашението с Русия осигурява на Виена в известна степен по-голяма самостоятелност в действията ѝ спрямо Рим и дава възможност да поеме глътка въздух от задушаващата прегръдка на всесилния си германски съюзник. Спорадични опити за дерайлирането на хабсбургския влак от германския коловоз има от страна на Англия, но за Голуховски те са в твърде рискована и авантюристична за Монархията безрелсова посока.
- В края на XIX и в началото на XX в. все по-решаващо значение за успешното реализиране на външнополитическите амбиции на определена държава имат нивото на икономическото ѝ развитие и националната хомогенност. Австро-Унгария не отговаря на тези критерии на модерното време и все повече изпада в ролята на

второразрядна сила, губеща политическа тежест сред Великите сили, което естествено се отразява и в балканската ѝ политика.

- На фона на разглежданата проблематика се откроява картина на изолираност на българската дипломация в усилията ѝ да подкрепи национално-освободителното движение на своите сънародници в Европейска Турция и най-вече в Македония. Тази липса на силен съюзник за София, ярко се откроява на фона на решителната поддръжка на Виена (в съревнование с Рим) за албанците, на покровителството на сръбските интереси от руска страна, на фаворизирането на гърците от Англия и убедителната подкрепа на Германия за интегритета на Турция. Спорадичната подкрепа на австро-унгарската дипломация за българите на места в Македония, както и пробългарските позиции на Лондон и Рим в полза за автономия на Македония са продиктувани по-скоро от тактически съображения, а не като цялостна външнополитическа стратегия. Целта на Виена е да няма доминация на нито един етнически елемент в Македония, което налага подбуждането на нездравия сръбски и румънски и претенциозния гръцки интерес към областта. Българското национално-освободително движение в Европейска Турция достига своята кулминационна точка в момент, когато австро-руската „усмирителна ризница“ за Балканите го обрича на самотни усилия, лишено от всесилен покровител и решителна подкрепа както от страна на София, така и от чужбина. Интернационализирането на македонския въпрос чрез Мюрцщегската реформена програма е предопределено от нейното ключово географско разположение. Това в бъдеще ще изиграе решаваща роля за геополитическото поражение на България в

Македония. Тази загуба впоследствие реалистично повдига в българската историография въпроса за мястото и ролята на Одринска и Беломорска Тракия в усилията за постигането на българските национални идеали.

- Поради различни съображения Виена не се отдава на изкушението да стартира и своя македонска програма подобна на тази, която тя имплементира в албанските земи. Историографията поне засега не е разкрила факти и източници за подобни намерения. Спорадични белези и податки за подобни намерения от страна на някои от дейците на революционното движение като Борис Сарафов, Тома Карайовов и др. има, но липсват данни за мащабна политика в тази насока от страна на Австро-Унгария. Тези забежки от страна на някои дейци следва да се разглеждат по-скоро като тактически ход, с цел привличане на Виена за македонската кауза, а не като тяхно верую и идеологическо убеждение. Поради тази причина тази заплаха изглежда заобикаля София през разглеждания период или по-точно тя се отлага във времето, за да се материализира по един още по-опасен начин като планове за откъсване на значителна част от българското етническо тяло и заедно с това и територия, а в най-ново време и на българска история на Балканите.

Преглед на използваните документи

Балканската политика на Австро-Унгария в периода 1897-1906 г. сама по себе си е една обширна и всеобхватна тема. Фактът, че дисертационният труд се фокусира върху целия регион, а не само върху политиката на Виена спрямо една единствена балканска държава я прави многопластова. Външната политика на двуединната монархия през изследваното десетилетие

на практика е идентична с нейната балканска политика, причините за което по-горе бяха посочени. Известно е, че външната политиката на дадена Велика сила не може да се разглежда извън политиката ѝ спрямо останалите Велики сили. Това важи в още по-голяма степен в случаите, когато определена нейна регионална политика напълно се припокрива с фокуса на нейната дипломация. Това налага обработването на критично количество изворов и литературен материал и изисква умение за техния надлежен анализ.

При разработката на проблематиката освен трудовете на известни унгарски, български, австрийски, немски и английски автори използван е богат изворов материал от софийските, будапещенските и виенските архивохранилища. Прегледани са документи от фонда на Министерството на Външните работи и вероизповеданията (ф.176) и на дипломатическото агентство във Виена (304) в Централния държавен архив (ЦДА) в София, както и документи от фонда на общите делегации (ф.8) и на канцеларията на министър-председателя (ф.26) в Унгарския държавен архив в Будапеща (Magyar Országos Levéltár-Budapest). Използвани са документи от архивохранилищата в Австрия (Haus,- Hof,- und Staatsarchiv, Wien PA), съхранявани в колекции от микрофилми в ЦДА и в архива на Института за исторически изследвания при БАН.² Работено е също с важни публикувани извори като са дипломатически документи, касаещи Мюрцщегската реформена програма, протоколите от заседанията на Общия министерски

² ЦДА - Фонд 176 - Министерство на външните работи и на вероизповеданията, Фонд 304 - Българско дипломатическо агенство във Виена, Фонд КМФ 03 - Микрофилми от Haus-, Hof-, und Staatsarchiv – Wien (HHStA); MOL - K-26 – A magyar miniszterelnökség repertórium, K-8 – Közös ügyek tárgyalására kiküldött magyar országos bizottság 1867-1917; НАИИ към БАН.

съвет на Австро-Унгария, както и други издадени сборници от документи и публикувани спомени.³

Историографски преглед

Поради широкия обseg на темата, засягаща историята на много държави и народи, тя предизвиква непрестанен интерес сред историците. Някои от националните школи разглеждат проблема през призмата на собствената си история, а други го изследват в цялостен мащаб. От българските историци, занимаващи се с балканската политика на Австро-Унгария, най-известни са Р. Мишев, М. Лалков, Цв. Тодорова, Р. Прешленова, П. Каменов, Толева, Т. и други. В заглавията на трудове на някои от тях често фигурира само името на България като част от балканската политика на Австро-Унгария. Техните изследвания, обаче се занимават нашироко и всеобхватно с цялостната балканска политика на Виена.⁴

Много български историци, изследвайки македонския въпрос и междубалканските отношения в края на XIX и началото на XX в. също подробно засягат балканската политика на Хабсбургите. Други се занимават

³ Diplomatiscbe Aktenstücke über die Reformaktion in Mazedonien. Druck der K. K. Hof- und Staatsdruckerei. Rotbuch I. 1902-1906. K. u. K. Ministerium des Äußern. Wien, 1906. Nr.3., s.3., 10. Dezember 1902.; Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1896-1907, Bd.5: bearbeitet von E. Somogyi, Budapest, 1991, Wien.

⁴ Мишев, Р. Австро-Унгария и българското национално-освободително движение в Македония и Одринска Тракия 1893-1912. С., 1993; Лалков, М. България в балканската политика на Австро-Унгария 1878-1903. С., 1993; Todorowa, Z. Über die Politik Österreich-Ungarns gegenüber Bulgarien (1878 bis 1918). In: Österreich-Ungarn in der Weltpolitik 1900 bis 1918. Berlin, 1965; Прешленова, Р. Австро-Унгария и Балканите (1878-1912 г.). С., 2017.; Каменов, П. Българският въпрос и унгарските правителства в края на XIX в. С., 2002.; Толева, Т. Влиянието на Австро-Унгария за създаването на албанската нация 1896 – 1908. София, 2012.

с темата във връзка с външната политика на България или разглеждайки балканската политика на другите Велики сили (Р. Попов, П. Пейковска, Н. Дюлгерова, Ст. Грънчаров, А. Пантев, Й. С. Дамянов, Й. Шопов и др.).⁵

Различни аспекти от политическото, икономическото и етническото развитие на Монархията и балканските народи през разглеждания период и от по-рано засягат трудовете на В. Паскалева, Ст. Димитров, К. Манчев, К. Косев, Й. Гешева, Р. Божилова и др.⁶

Разбираем интерес към темата имат много унгарски историци, на които авторът на настоящата дисертационна работа по обясними причини ще се спре малко по-подробно. В своите сериозни трудове те разглеждат подробно историята на Австро-Унгария както от вътрешнополитически, така и във външнополитически аспект. От тях като познавачи на австро-унгарската балканска политика са се утвърдили И. Диосеги, Е. Палоташ, Е. Шомодьи, Й. Галантай, П. Ханак, Е. Нидерхаузер и други. Техните изследвания се опират на обширна изворова база, което им позволява подробно и задълбочено да

⁵ Попов, Р. Балканската политика на България 1894-1898. с., 1984; Пейковска, П. България и външната политика на Австро-Унгария в дневника на д-р Лайош/Лудвиг Талоци (октомври 1889 – 13 януари 1909). В: Известия на държавните архиви. Т.103-104. С., 2012., с. 363-408.; Дюлгерова, Н. Българският национален въпрос в политиката на Русия и Австро-Унгария 1894-1903. С.,1994.; Грънчаров Ст. Външнополитическата ориентация и дейност на българските правителства (1901-1903). В: Изследвания по българска история. Т. 3. Външната политика на България 1878-1944. С., 1978; Пантев, А. Англия и реформената акция в Европейска Турция (1895-1903). – Исторически преглед (ИПр), 1971, кн.6., с.75-99.; Дамянов, С. България във френската политика 1878-1918. С., 1979; Шопов, Й. Из руския печат за Илинденско-Преображенското въстание. Сп. „Векове“, 1978, кн.4., с.17-35.

⁶ Паскалева, В. Средна Европа и земите по Долния Дунав през XVIII-XIX в. Социално-икономически аспекти. С., 1986; Димитров, Ст., Манчев, Кр. История на балканските народи 1879-1918. С., 1979; Косев, К. Бисмарк, Източният въпрос и българското освобождение: 1856 – 1878., С., 2003; Гешева, Й. Фамилия графове Пеячевич между легендите и реалността (втората половина на XVII - XX век). Историко-генеалогично изследване. С., 2012; Божилова, Р. История на Хърватия. С., 1998.

разглеждат проблема.⁷ До 1989 г. унгарската историография поради обясними причини, избягва задълбоченото изследване влиянието на унгарската линия във формирането на австро-унгарската балканска политика или най-малко не акцентира върху нея. След промените новото поколение унгарски историци, специалисти по балканските въпроси, в лицето на Кр. Чаплар-Дегович и Г. Деметер обръщат задълбочено внимание в трудовете си на ролята на унгарците при определянето на външнополитическия курс на империята. Те умело разкриват тежестта на албанския и македонския фактор в балканските дела на Монархията.⁸

Отделно внимание заслужава основаната през 2006 г. Българо-унгарска историческа комисия (БУИК) към двете национални Академии на науките, чийто председател от унгарска страна в настоящият момент е И. Реш, а между членове са и Деметер и Чаплар-Дегович. Реш е сред утвърдените унгарски историци, който също подробно засяга в изследванията си темата за балканската експанзия на двуединната монархия. Неговият фокус пада върху хърватския и босненския въпрос, но изследванията му засягат и цялостната външна политика на Виена. Реш в качеството си на официален представител на Унгария има възможност близо две десетилетия да изследва богатия изворов материал на някогашната империя във виенския архив. Будапеща

⁷ Diószegi, I. *Az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikája*. Budapest, 2001; Palotás, E. *A Balkán kérdés az osztrák-magyar és az orosz diplomáciában a XIX. század végén*. Budapest, 1972; Somogyi, É. *Kormányzati rendszer a dualista Habsburg Monarchiában*. Budapest, 1996.; Galántai, J. *A Habsburg Monarchia alkonya. Osztrák-Magyar dualizmus 1867-1918*. Budapest, 1985; Hanák, P. *Magyarország a Monarchiában*. Budapest, 1975; Niederhauser, E. *Die Habsburger mit ungarischen Augen gesehen*. Europäische Rundschau, 1995.

⁸ И двамата историци, Габор Деметер и Чаплар-Дегович Кристиан са членове на създадената през 2006 г. Българо-унгарската историческа комисия. Demeter, G., Bottlik, Zs., Csaplár-Degovics Kr. *Decision-making in Mürzsteg. Maps on the ethnic pattern of Macedonia and Albania based on Austrian archival sources. Ethnic maps as instruments of nation-building on the Balkans (1900-1914). The Austro-Hungarian experience (cca. 1900)*, 2013.

има право да делегира свой изследовател в австрийската столица съгласно австро-унгарското споразумение за архивното наследство сключено в Баден до Виена през 1926 г.⁹ От българска страна председател на БУИК дълги години е В. Стоянов, а през последните години П. Пейковска заема този пост, която също има множество изследвания свързани с разглежданата тема. Нейна заслуга е издаването на голяма част от дневника на унгарския учен и политик Лайош Талоци на български език, където често прозира ролята му на “сив кардинал“ (заедно с ментора му Калай) в балканска политика на Австро-Унгария.¹⁰

Благодарение на работата на учените от Будапеща през последното десетилетие видяха бял свят безценни извори като дневниците на Бенямин Калай, Ищван Буриан, Лайош Талоци и много др., като върху записките на последния се работи усилено и в настоящия момент, с цел те да бъдат публикувани в близко бъдеще. Тази нова вълна от научни изследвания даде мощен тласък на разкриването на ролята на унгарската линия във формирането на балканските дела на Монархията. Особено силна подкрепа получи албанологията с изследванията на Чаплар-Дегович и неговият млад и талантлив възпитаник Анастас Бежа от Сегедския университет. Техните трудове се основават на много нови изследвани от тях документи, но се опират и на колосалните разкрития на младата българска историчка Теодора Толева, а черпят информация и от предишни и по-нови изследвания на

⁹ Rész, I. A Monarchia levéltári öröksége Budapest, 2008.; Rész, I. Thallóczy Lajos és Kállay Béni délkelet-európai kutatásainak történet-politikai indítékai és következményei a századfordulóig. In: Hornyák, Árpád (szerk.) A keresztény Európa határán. Fejezetek az ezeréves magyar–szerb együttélés történetéből. Újvidék, 2020, pp.305-330.

¹⁰ Pejkovska, P. The Effect of Politics on Bulgarian-Hungarian Cultural Relations, 1880-1941, Bulgarian Historical review 1994., pp.121-130.; Пейковска, П. България и външната политика на

немскоезичните автори. Всички те отреждат ключова роля на Австро-Унгария в изграждането на съвременната албанската нация. Подобен държавен проект в модерно време би могло да се окачестви като „социален и национален инженеринг“.

По отношение на Македония унгарската историография е по-предпазлива, но такива видни българисти като Петер Юхас не крият своята пробългарска позиция по въпроса. От по-новото поколение историци освен ползотворния и плодовит труд на споменатия вече Деметер, с проблематиката се занимава и Ч. Жебьок, който в дисертацията си засяга темата за отношението на унгарската дипломация по македонския въпрос в периода след Първата световна война.¹¹ Тук следва да се спомене и Андраш Клейн, бивш посланик на Унгария в София в периода 2012-2016 г., който има и български корени. Клейн в качеството си на дипломат, а не на историк, разглежда темата за Македония в сегашно време и си задава риторично въпроса дали съвременната македонска държава се появява на политическата карта като следствие от геополитическото поражение на България на Балканите в миналото.¹²

Първите проучвания за балканската политика на Дунавската монархия от този период, естествено са на австрийските автори. Много от тях се отдават на цялостното изследване на историята на Хабсбургската империя или разглеждат отделни въпроси свързани с нея. Най-първите от тях са силно повлияни от емоционални подбуди в написването на своите трудове (А.Р

Австро-Унгария в дневника на д-р Лайош/Лудвиг Талоци (октомври 1889 – 13 януари 1909). В: Известия на държавните архиви. Т.103-104. С., 2012., с. 363-408.

¹¹ Zsebők, Cs. A macedónkérdés Bulgáriában 1919-1934 – magyar diplomaták szemével. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar. Budapest, 2011.

Арнет, С. фон Сосноски, А. Беер, П. Молиш, В. Библ, Й. Шнайдер и др.).¹³ Съвременните австрийски историци, използвайки богат изворов материал, разглеждат по-професионално проблема (Х. Ханч, Е. Рутковски, Х. Андич, Г. Бек, И. Пантенбург, Х. Миколецки, Б. Сутер, Е. Цьолнер, А. Хелмут и др.).¹⁴ Силните съюзнически отношения между Германия и Австро-Унгария от това време, карат голяма група немски учени също да се занимават в различни аспекти с балканската политика на Хабсбургите (В. Вагнер, Ф. Фелнер, А. Рааб, Г. Шьолген, А. Хойоз, К. Канис и др.).¹⁵

В края на XIX и началото на XX в. главният съперник на Хабсбургите на Балканите е Русия. Поради тази причина няма руски историк, който изследвайки руската външна политика през този период да не засяга и външната политика на Австро-Унгария (В. М. Хвостов, А. К. Мартиненко, Н. С. Киняпина, Н. Д. Рантер, К. Б. Виноградов, Ю. А. Писарев, Т. Исламов, Ю. Писарев, Е. Рубинщайн, Р. Авербух, С. Никитин, и др.).¹⁶

¹² Klein, A. Bolgár szempontok az aktuális bolgár-macedón vitában. *Külügyi Szemle*, 2014. ősz. Pp. 40-65., p.41.

¹³ Arneth, A.R., Heinrich Freiherr von Heimerle. Berlin, 1882.; Sosnosky, T. von. Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866. Bd.2. Stuttgart-Berlin, 1914; Beer, A. Die orientalische Politik Österreichs seit 1774. Prag-Leipzig, 1883.; Molisch, P. Geschichte der deutschnationalen Bewegung in Österreich von ihren Anfängen bis zum Zerfall der Monarchie. Lübeck, 1926.

¹⁴ Hantsch, H. Die Geschichte Österreichs 1648-1918, Bd.I-II, Graz-Wien-Köln 1953; Andics, H. Das Österreichische Jahrhundert der Donaumonarchie 1804-1918, Wien-München-Zürich 1974; Rutkowski, E. R. von. Aehrenthal über die innenpolitische Lage Österreich-Ungarns im Sommer 1899. In: *Südosteuropaforschungen* 23 (1964); Pantenburg, F. I. Im Schatten des Zweibundes. Probleme österreichisch-ungarischer Bündnispolitik, 1897-1908, Wien 1996.

¹⁵ Wagner, W. Kaiser Franz Joseph und das Deutsche Reich 1871-1914. (Phil. Diss.) Wien, 1950; Fellner, F. Der Dreibund. Europäische Diplomatie vor dem Ersten Weltkrieg. München, 1960; Raab, A. Die Politik Deutschlands im Nahen Orient von 1878-1918. Wien, 1936; Schöllgen, G. Imperialismus und Gleichgewicht. Deutschland, England und die orientalische Frage 1871-1914. München, 1984; Hoyos, A. Der deutsch-englische Gegensatz und sein Einfluß auf die Balkanpolitik Österreich-Ungarns. Berlin-Leipzig, 1922.; Canis, K. Die bedrängte Großmacht. Österreich Ungarn und das europäische Mächtesystem. 1866/67-1914. Bielefeld, 2016.

¹⁶ Хвостов, В. М. История на дипломатията. Т.2. Дипломатията в ново време 1871-1914. С., 1965; Мартыненко, А. К. Русско-болгарские отношения 1894-1902 гг. Киев, 1967; Киняпина, Н. Внешняя

При разглеждането на историографията за австро-унгарската балканска политика в края на XIX и началото на XX в. не може да не се споменат и представителите на англосаксонската школа (Б. и Ч. Йелавич, А. Тейлър, Х. Стейд, Г. Дрейг, С. Мекартний, А. Мей, Р. Кан, Х. Кон, И. Ледерер, и др.).¹⁷ Обединеното кралство е основен съперник на Германия в епохата на зрелия империализъм, затова външната политика на намиращата се в нейната орбита Австро-Унгария е обект на множество изследвания от страна на англоезичните автори. Един от най-успешните трудове по въпроса е именно на английския историк Ф. Р. Бридж.¹⁸

Приноси на дисертационния труд

1. Въвежда в научна употреба досега неизползвани за страната документи и научни трудове. Някои от цитираните документи и исторически изследвания са използвани досега рядко или в друг контекст, други не са известни на българската академична общност. Това допринася за запознаването на специалистите с друга гледна точка, нови тези и разработки касаещи проблематиката.

политика России второй половины XIX в. Москва, 1974; Ратнер, Н. Д. Австро-Венгрия и Германская империя: внутренняя и внешняя политика Габсбургской монархии. В: “Дранг нах Остен” и народы Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы 1871-1918. Москва, 1977, Виноградов, К. Б., Ю. А. Писарев. Главные направления внешней политики Австро-Венгрии. Вопросы истории, кн.6, 1966.

¹⁷ Jelavich, Ch. and Barbara. The Establishment of the Balkan National States. 1804-1920. Vol. 8. London, 1977; Taylor, A. J. P. The Habsburg Monarchy, 1815-1918. A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary. London, 1942; Steed, H. The Habsburg Monarchy. London, 1913; Drage, G. Austria-Hungary. London, 1909; Macartney, C. A. The Habsburg Empire 1790-1918. London, 1969.

¹⁸ Bridge, F. R. From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Hungary 1866-1914, London - Boston 1972.

2. Изважда десетилетието на балканската политика на Австро-Унгария от 1897 до 1906 г. като отделен период в българската и чуждестранната историография с ясно аргументирани хронологически граници. След времето на Калноки подробно са обяснени причините за промяната на външнополитическия курс на Монархията при Голуховски. Австро-руското споразумение слага началото на нов период в балканската политика на Монархията. Крайната хронологическа граница бележи края на министерското управление на Голуховски на Балхауз. С избирането на Алоис Ерентал за нов министър на външните работи, настъпва нов период във външната политика на Виена, който се характеризира с много по-голяма активност на Балканите.
3. Темата е представена многоаспектно, не се фокусира само върху една балканска държава. В по-малка или по-голяма степен е разгледана цялата палитра от балканските народи и държави, което прави изследването обширно и многопластово. Засегнати са въпроси не само от външнополитическо, но и от вътрешнополитическо естество с цел да се представи една цялостна картина на събитията с множество възможни перспективи. Стремещът на автора е тази многоаспектност на темата да не е в ущърб на фокуса на дисертацията, а напротив, да е в полза на сърцевината на проблематиката. Разглежданите събития са подбрани внимателно и са представени по начин, който обогатява разглежданата тема и допълнително подсилва фокуса на дисертацията.
4. Обръща вниманието на академичната общност основавайки се и на най-новите постижения на унгарските учени върху ролята на Будапеща като втори център в империята относно определянето на насоките в

австро-унгарската външна политика. Андраши и Калай са сред първите силни фигури в това отношение. Унгарската линия е най-осезаема, когато Калноки е министър на външните работи, а дълги години министър-председател в Унгария е граф Калман Тиса, но Будапеща има своето силно политическо влияние и през разглеждания период и все по-ярко се открояват нейните амбиции в научната, културната и икономическата сфера, при които се откроява богатата на качества и умения и многолика фигура на Талоци.

5. Обръща вниманието върху албанския и конфесионалния фактор във формирането на балканската политика на Монархията през разглеждания период. Очертани са постиженията на унгарската историография в тази насока, стъпили и на изследванията на някои австрийски и немски учени, както и на фундаменталния труд на Т. Толева.
6. Направен е опит за посочване на паралел между осъществяване политика на сформирание на самостоятелно национално съзнание сред мюсюлмани, православни и католици в Босна и Херцеговина и провеждането на подобен „социален и национален инженеринг“ сред албанците на Балканите. Посочва се натрупването на подобен „домашен“ опит не само в национален, но и в конфесионален план в Галиция, Буковина и Трансилвания и неговото приложение на външен терен, в Европейска Турция. Подчертава се опасността от идеята за стартирането на такъв пилотен проект и в Македония. В този контекст е направен опит да се предложат отговори на дискуссионни въпроси или най-малкото да бъдат поставени такива, свързани с историческото и

дори съвременното развитие на някои млади нации и държави на Балканите.

7. Съгласно най-новите тенденции в историографията чрез охарактеризирането и изследването на биографията на ключови личности се представят и тълкуват някои от решаващите събития (Голуховски и Талоци). Дават се интересни биографични данни за някои от балканските експерти на Балхауз, изпратени на мисия в австро-унгарските консулства на полуострова.
8. Представена е изключително богата библиография, касаеща темата на дисертацията и множеството въпроси свързани с нея. Посочени са основните архивни източници. При публикуваните извори (документи, дневници, спомени, карти и др.) са изредени 89 заглавия на латиница и 44 заглавия на кирилица. Общо: 133 заглавия. Литература съдържа 398 заглавия на латиница, 211 заглавия на кирилица и едно заглавие на гръцки език Общо: 610 заглавия.

Списък на публикациите по дисертацията

1. **Будаи, Т.** Една западна империя с поглед към югоизток. Балканската политика на Австро-Унгария 1897-1903. В: Проблемът Изток-Запад. Историческа перспектива. С.,2003., с.501-510.
2. **Будаи, Т.** 200 години от рождението на Ференц Деак, унгарски политик, инициатор на Съглашението от 1867 г. (Шьойтор, 17 октомври 1803 г. - Будапеща, 28 януари 1876 г.). В: Исторически преглед (ИПр), 2004, кн.3-4, стр. 177-183.

3. **Будаи, Т.** Балканската политика на Австро-Унгария в навечерието на Илинденско-Преображенското въстание февруари-август 1903 г. В: 100 години от Илинденско-Преображенското въстание (1903 г.), Сборник доклади от международна конференция, София, 26-27 септември 2003 г. С., 2005, с.189-201.

Благодарности

Изказвам своята искрена благодарност на научния си ръководител акад. Георги Марков за неговите ценни съвети и професионална компетентност при подготовката на дисертацията. Изключително признателен съм за проявеното търпение и непрекъснатата подкрепа.

Най-сърдечно благодаря на проф. д.и.н. Радослав Мишев и проф., д.и.н. Пенка Пейковска, на проф. Имре Реш и доц. Габор Деметер за оказаното съдействие при множеството научни консултации и предоставянето на публикувани източници и научна литература по темата. По време на извънредното положение, когато немалко от тези материали бяха трудно достъпни, аз можех да разполагам с тях благодарение на тяхната помощ.

Специално благодаря на майка си за нейната морална подкрепа и безценна помощ при редакцията на текста. Искам да отдам дължимото на моето скъпо семейство и да изразя благодарността си за тяхната поддръжка и търпение. Признателен съм на моите роднини и приятели за сърдечната подкрепа при написването на дисертацията си. Най-искрено благодаря за положителното отношение и полезни препоръки на моите колеги към моята научна работа.

Мой дълг е да спомена нашия покоен колега Таня-Йоана Минкова, която заедно с акад. Марков, ме насърчи навремето да не се отказвам от изследванията си и положения вече огромен труд и да завърша започнатото дело докрай. Светла ѝ памет на Таня!

Благодаря на всички от сърце!